

Om ämnet Människans språk

Ämnet människans språk ger en introduktion i språkvetenskap. Ämnet belyser språk som system, kulturbärare och socialt fenomen.

Ämnet människans språk behandlar språk generellt och inte specifikt det svenska språket. Ämnet behandlar världens språkliga mångfald, vad gäller både språkstrukturer i olika språk och språks olika status, som minoritetsspråk, som officiella statsbärande språk och som internationella kontaktspråk. Att förstå den sociokulturella dimensionen av ett språk, hur språk används som markör för såväl etnisk som social identitet, och hur språk fungerar som en social konvention bidrar till en ökad språklig medvetenhet. Språkfamiljer tas upp som ett sätt att generalisera över ett flertal språk, genom att klassificera dem enligt släktskap.

Att tala ett språk innebär inte självklart att man förstår vad det egentligen innebär att kunna ett språk. Ämnet gör den kunskap som alla besitter i egenskap av språkbrukare explicit, när det gäller både ljudsystem, fonotaktiska begränsningar, grammatiska strukturer och språkbruksprinciper (pragmatik). Ämnet bidrar alltså till en ökad språklig medvetenhet och självmedvetenhet, vilket kan vara till både inspiration och hjälp inför fortsatta språk- och kulturstudier.

Strukturen i gymnasieskolans ämnesplaner

De olika delarna i ämnesplanen hänger ihop på ett tydligt sätt. Det går till exempel inte att bara läsa det centrala innehållet eller kunskapskraven utan att sätta in dem i ämnesplanens hela sammanhang. (Se bild nedan).

Syftet och målen är formulerade för ämnet som helhet. Syftet beskriver i löpande text vilka kunskaper eleverna ska ges möjlighet att utveckla genom undervisningen i ämnet. Det beskriver också sådant som inte ska betygsättas. Målen är formulerade i punktform och förtydligar vad läraren ska betygsätta.

Målen beskriver vilka kunskaper eleverna ska ges förutsättningar att utveckla genom undervisningen i ämnet. De är inte placerade i någon rangordning. De går in i varandra och är beroende av varandra. Målen sätter ingen begränsning för elevernas kunskapsutveckling – det går alltså inte att betrakta dem som något som slutgiltigt kan uppnås.

Det centrala innehållet anger vad som ska behandlas i undervisningen i varje kurs, för att eleverna ska få möjlighet att utveckla de kunskaper som beskrivs i målen. Målen och det centrala innehållet har alltså helt olika karaktär. Trots det kan det finnas visst innehåll även i målen, men i de fallen är målen mer övergripande och inte lika konkreta som det centrala innehållet.

Det finns en tydlig koppling mellan målen och kunskapskraven. Kunskapskraven uttrycker med vilken kvalitet eleven visar sitt kunnande i förhållande till målen. Ordningen i kunskapskraven är densamma som i målen. Om målen till exempel börjar med förmåga att läsa texter börjar också kunskapskraven med det. Däremot är det inte så att varje mål alltid motsvaras av ett stycke i kunskapskraven. Ett stycke i kunskapskraven kan lika gärna relatera till flera mål som till ett mål.

Kurser i ämnet

Det centrala innehåll som tas upp i *människans språk 1* fördjupas i *människans språk 2*. Människans språk 1 är till sin karaktär mer övergripande och ger bland annat en bred och övergripande introduktion till språken i världen. Människans språk 2 har ett mer vetenskapligt fokus och behandlar språkvetenskapen som en länk mellan humanistisk vetenskap, naturvetenskap (bl.a. neurolingvistik) och teknik (bl.a. översättningsprogram och andra datoriserade tillämpningar av språkvetenskap).

Begrepp i ämnets syfte och mål

Den mänskliga språkförmågan

Den mänskliga språkförmågan innefattar en kognitiv förmåga som människan har och som saknas hos andra djurarter, nämligen förmågan att spontant tillägna sig ett mänskligt språk i all dess komplexitet. En nödvändig förutsättning för (talat) mänskligt språk är uppbyggnaden av den mänskliga talapparaten.

Språkinläring

Med språkinläring avses dels tillägnandet av ett modersmål (förstaspråksinläring), dels inläringen av andra språk. Det första handlar mest om specifika kognitiva egenskaper hos människan och individens utveckling som social varelse, medan det andra har vissa tangeringspunkter med språkdidaktisk metodik, som kan vara av relevans för eleven och skolarbetet i övrigt. Med språkinläring menas den process som inlärares genomgår oavsett om det rör sig om en formell inlärningsituation eller i hemmet.

Språk som kulturellt och politiskt fenomen

Språk beskrivs ibland som en biokulturell hybrid som uppstått genom inbördes interaktion mellan människans biologiska förutsättningar och den mänskliga kulturen. Språk är alltså intimt förbundet med *kultur*, antingen vi tänker på kulturella företeelser (latin som bärare av den kristna kulturen, engelska som bärare av den moderna vetenskapliga kulturen, och i viss mån japanska som en bärare av mangapopkulturen) eller på mer grundläggande samhällsliga värderingar och attityder som speglas i språket. I språket ser vi också spår av tidigare kulturella influenser (i form av låneord från olika språk). Språket är också en definierande del av kultur på det sättet att gränsen mellan olika minoritetskulturer ofta markeras och tydliggörs genom just språkgränser.

Med språk som *politiskt fenomen* avses bland annat språkets roll i uppbyggnaden av nationalstater. Även om de flesta språken i världen inte är statsbärande, är många nationalstater på något sätt förknippade med ett nationalspråk, som ofta kodifierats och standardiserats just för att skapa och legitimera en nationell kultur. Här avses också den språkpolitik som förs, lokalt, regionalt och globalt. Samtida konflikter kan belysas ur både ett politiskt och ett språkligt perspektiv.

Språklig mångfald i samhället och hos individen

Ser man på världen i stort är det flesta samhällen flerspråkiga. I ett flerspråkigt samhälle kan språken samexistera på olika sätt, till exempel kan det finnas ett officiellt statsbärande språk och ett antal icke-officiella språk. Ofta, men inte alltid, är det statsbärande språket också majoritetens modersmål, medan de icke-officiella språken är minoritetsspråk, men det finns undantag. I vissa samhällen har ett antal språk parallell status som statsbärande språk, medan det i andra samhällen används olika språk för olika domäner inom samhället (diglossi). Flerspråkighet i samhället uppvisar med andra ord ett enormt spektrum av variation.

I flerspråkiga samhällen är det ofta nödvändigt att vara flerspråkig, och faktum är att de flesta människor i världen faktiskt är två- eller flerspråkiga.

Europarådets *Gemensam europeisk referensram för språk: lärande, undervisning och bedömning*, GERS, (Skolverket 2007, s.45) tydliggör hur kunskaper i ytterligare ett språk berikar individen: "Den språkliga och kulturella kompetensen i varje språk ändras genom kunskapen i det andra språket och bidrar till interkulturell medvetenhet och interkulturell färdighet. Det gör det möjligt för individen att utveckla en rikare och mer sammansatt personlighet, ökad kapacitet för språkinläring och större öppenhet för nya kulturella erfarenheter."

Flerspråkighet hos individen innebär alltså att individens språkliga repertoar är uppbyggd av flera språk som behärskas i varierande utsträckning, där alla olika språkfärdigheter har sin plats. Språkinläring är en process som pågår under hela livet. När en persons språkerfarenheter utvidgas bygger han eller hon upp en kommunikativ kompetens där språkkunskaper och språkerfarenheter kan stödja och ibland påverka varandra, även om personen mycket väl kan hålla isär systemen och välja språk korrekt efter den relevanta sociala kontexten. I en situation där omvärlden är flerspråkig är det dessutom vanligt att talare växlar fritt mellan olika språksystem, så kallad kodväxling.

Praktiska inslag som laborationer och undersökningar

Att använda sig av praktiska undersökningar i undervisningen uppmuntrar eleven att se språket som ett oberoende studieobjekt, som kan undersökas objektivt utifrån, och inte bara som ett fenomen som huvudsakligen kan upplevas genom introspektion och språkkänsla.

Det finns olika metoder för att illustrera fenomen inom språkvetenskapens olika grenar. Inom grammatiken är till exempel morfemanalysövningar ett sätt att undersöka fenomen och träna förmågan att abstrahera ett språkssystem ur en uppsättning data. Inom fonetiken är laborativa metoder med ljudbehandlingsmjukvara en metod som kan bidra till förståelse av hur språkljud uppfattas och tolkas (fonetisk laborationsutrustning består idag huvudsakligen av mjukvara som kan användas i vanliga datorer). Inom psykolingvistik finns det olika experiment som kan användas som illustrationer för olika språkliga fenomen kring perception och tolkning. Vissa av dessa experiment är språkvetenskapliga tillämpningar av psykologiska experiment, till exempel Strooptest. Inom det sociolingvistiska fältet är observationer, intervjuer och enkäter användbara metoder.

Att analysera språk (mål 2)

Att analysera språk handlar om att utifrån data från ett språk känna igen existerande mönster och utifrån dessa formulera en hypotes om hur språket är uppbyggt. Detta förutsätter dels praktisk träning, dels kunskap om möjliga eller sannolika typer av strukturer.

Uttrycket *språkets byggstenar* syftar på allt från fonemsystemen i olika språk, till den språkliga strukturen i alla dess delar, till exempel morfologisk struktur och satsmönster.

Språkvetenskapliga begrepp, metoder och teorier (mål 5)

Språkvetenskap, och även traditionell grammatik, handlar om att göra explicit den kunskap som varje användare av språk besitter implicit. Att göra detta förutsätter en relevant *begreppsapparat*, som alltså är ett verktyg för att uppnå förståelse, inte ett mål i sig.

Metoder omfattar olika experimentella och laborativa metoder som kan tillämpas för att undersöka språkliga företeelser och att lösa språkliga problem

Teorier syftar på teorier kring språks uppbyggnad, till exempel generativism kontra funktionalism. Det syftar även på teorier kring språkinläring, till exempel konnektionism kontra behaviourism, samt på teorier kring språkets uppkomst. Det syftar dessutom på förmågan att själv teoretisera och analysera med utgångspunkt från tillgänglig data. Analys av ett språkligt system handlar i hög grad om att skapa en hypotes om hur systemet fungerar och sedan testa den mot nya data. Med teorier avses här inte myter kring exempelvis uppkomsten av språk eller språklig diversitet, även om sådana myter kan ha ett värde för att belysa människans urgamla intresse för språket. Dessa myter hör snarast ihop med diskussionen om språk som kulturellt fenomen (mål 7).

Begrepp i kursen människans språk 1

Majoritets- och minoritetsspråk

Nästan alla samhällen i världen har såväl majoritetsspråk som minoritetsspråk, och nästan alla av världens 6 000 språk är minoritetsspråk. Denna indelning är relevant när det gäller sociolingvistiska frågeställningar och kopplingen mellan språk och kultur. I övrigt finns det ingen skillnad mellan majoritetsspråk och minoritetsspråk. Det som en gång var majoritetsspråk kan med tiden bli till minoritetsspråk och tvärtom.

Teorier kring språkets ursprung

Det finns ett antal teorier om språkets ursprung, bland dessa exempelvis den som menar att protospråket hade sitt ursprung i mimesis och gester, att det var en form av ritualiserad vokalisering för att svetsa samman stammen, att det var ett verktyg för att synkronisera gemensamma aktiviteter. De flesta länkar samman utvecklingen av språk med utvecklingen av samhällen och samarbete människor emellan. Vilka teorier som ges mest tonvikt i kursen kan den enskilda läraren avgöra men det som avses här är

vetenskapliga teorier. I detta sammanhang kan även diskussionen om myter ha ett värde för att visa hur människan redan tidigt spekulerat kring språket som fenomen.

Olika språks uppbyggnad

Syftet är att ge en bild av världens språkliga mångfald snarare än att ge en detaljerad genomgång av samtliga stora språk. Detta moment kan även inkludera jämförelser mellan språk och språkgrupper vad gäller till exempel ljudsystem och satsmönster.

Konstgjorda språk

Syftet med att inkludera konstgjorda språk, till exempel sådana som skapats inom populärkultur och fantasylitteratur, är att visa att sådana språk ofta är uppbyggda enligt samma principer som naturliga språk. Konstgjorda språk och hur de skapas kan också stimulera elevernas intresse och nyfikenhet.

Språk som identitetsmarkör

Att använda ett avvikande språkbruk, till exempel ett gruppspråk eller en dialektal varietet, kan innebära ett aktivt ställningstagande för att visa sin identitet, snarare än ett tecken på bristande kunskaper i majoritetsspråket eller standarddialekten.

Begrepp i kursen människans språk 2

Likheter och skillnader mellan språk

Likheter och skillnader mellan språk kan avse såväl språksläktskap (gemensamma ord eller egenskaper som två eller fler språk har ärvt från ett gemensamt urspråk) som grundläggande språktypologi (skillnader och likheter i struktur oberoende av släktskap).

Språkteknologiska tillämpningar

Språkteknologiska tillämpningar utgör idag en växande marknad, till exempel i form av stavningsfunktioner i mobiltelefoner och översättningsprogram tillgängliga över internet. Samtidigt är tillämpningarna ofta mycket komplicerade. Tanken här är mest att eleven ska förstå att språkteknologiska system bygger på någon sorts algoritm för språkanalys (parsning eller statistisk analys). Detta kan belysas med några enkla illustrationer från elevnära exempel.